Javnost: The Public
Letnik 28, Suplement, S81-S102; https://doi.org/10.1080/13183222.2021.2012937

KOALICIJE PREŽIVETJA V OBDOBJU ZATONA ČASOPISNE INDUSTRIJE: ŠTUDIJA PRIMERA

Branko Bembič in Igor Vobič

S kombinacijo sociološkega in političnoekonomskega pristopa v proučevanju novinarstva kot dela študija analizira učinke zatona časopisne industrije na razredne boje v panogi. Na podlagi teoretsko-zgodovinske konceptualizacije tehnične sestave novičarskega dela ter s pomočjo poglobljenih intervjujev in analize dokumentov študija primera družbe Dnevnik d.d razkriva proletarizacijo novinarjev in drugi novičarskih delavcev. Zgodovinske ločnice tehnične sestave, s katero si menedžment podreja novičarske delavce in jih na podlagi ideologije profesionalizma ločuje, se brišejo. Čeprav je sindikat aktivno pristopil k organizaciji vseh delavcev, ti niso vzpostavili politične sestave in nastopiti kot enotna sila v razrednih bojih. Menedžment je stopnjevanje konkurenčnih pritiskov v okoliščinah zatona časopisne industrije prevalil na zaposlene in jih hkrati izrabil za sklepanje koalicije preživetja, s katero je nevtraliziral razredno nasprotje in si ob postopnem ugašanju časopisnega podjetja zagotovil nadaljnjo akumulacijo.

KLJUČNE BESEDE novinarstvo, proletarizacija, profesionalizacija, industrijski odnosi, koalicije preživetja

Survival Coalitions in the Decline of the Newspaper Industry: A Case Study

Combining the sociological and political economy approach to journalism as labour the study examines the effects of the decline of newspaper industry on class struggles in the sector. By adopting in-depth interviews and document analysis and by using the theoretical-historical conceptualisation of the technical composition of newswork the case study of the Dnevnik d.d. reveals the increasing proletarization of journalists and other newsworkers. The study indicates that the historical divides by which management dominates and segments newsworkers on the basis of ideology of professionalism have been gradually fading away. Although the trade union is actively engaged in organising all Dnevnik workers they has not formed a political composition and establish themselves as a unified political force in class struggles. In the decline of newspaper industry the management has shifted the competitive pressures onto workers and used them to lock employees into a survival coalition, successfully neutralising the class conflict and securing a continuous accumulation of capital in the face of the gradual shutdown of the company.

KEYWORDS journalism, proletarization, professionalization, industrial relations, survival coalition

© 2021 EURICOM

> Vsi družbeni, demografski in ekonomski trendi so usmerjeni proti časopisni industriji. V naslednjem desetletju bodo mučna odpuščanja, konsolidacije in bankroti. To bo boleče spremljati, toda hkrati je to neizogibno v procesu prenavljanja industrije.

S tem premislekom je novinar Paul Gillin (2006) začel kroniko zatona tiskanega časopisa v ZDA in v naslednjih 15 letih beležil »smrt« stotine časopisov. Tudi nedavna študija potrjuje, da je v tem obdobju ugasnila četrtina lokalnih in skupnostnih časopisov, kar prispeva k širjenju »novičarskih puščav« in »izginjanju novinarjev« (Abernathy 2020, 9). Številni od dobrih šest tisoč časopisov, kot ugotavljajo, so postali »časopisi strahov«, ki so zgolj za lupine nekdaj pomembnih institucij s praviloma manjšimi uredništvi in občutno manj naročniki kot na začetku tisočletja. Medtem ko nekateri novinarji zapuščajo poklic ali delo nadaljujejo v novinarskih zagonskih podjetjih, se ohranjajo časopisi, ki se povezujejo v verige in prilagajajo novim korporativnim ciljem, s čimer v digitalnem svetu izgubljajo skupnostni značaj in politično relevantnost (ibid., 10). Problemi »poslovne vzdržnosti« komercialnega modela tiska so se med pandemijo covida-19 poglobili, saj je v ZDA na desettisoče novinarjev izgubilo delo ali so se jim skrajšali delovniki in znižale plače (Pickard 2020).

Čeprav so ti procesi specifični za ZDA, lahko podobne spremembe spremljamo tudi v drugih kapitalističnih družbah. V zadnjem desetletju so se mediji v Sloveniji soočali s posledicami globalne finančne krize in z nesluteno rastjo digitalnih velikanov, medtem ko so prodane naklade treh osrednjih splošnoinformativnih časopisov v državi padle za več kot dve tretjini (RPN 2004–2017), prihodki od oglaševanja pa so se v časopisih občutno znižali (Vobič 2020). Teh vrzeli ni mogoče zapolnjevati s prihodki od digitalnih naročnin in oglaševanja, zato so osrednje časopisne hiše poskušale omejiti poslovna tveganja z lastniškim povezovanjem na področju distribucije tiskanih časopisov (*Delo*, *Dnevnik* in *Večer)* (Vezjak 2019), poskusi lastniškega združevanja na področju produkcije in trženja dnevnih časopisov (*Dnevnik* in *Večer*) (STA 2019) ter programi odpuščanja v procesu prestrukturiranja uredništva (*Delo*) (SNS in DNS 2020). Ti procesi odražajo pritiske na novinarstvo v kapitalizmu in z njimi povezane težnje tehnološke konvergence, ki so usmerjeni v zniževanje stroškov produkcije, poglabljajo produkcijska protislovja ter vnašajo napetost in izključevanje (glejte McKercher 2002; Mosco in McKercher 2009; Cohen 2015). Odpravljanje nekaterih specializiranih poklicev v uredništvih in tiskarnah, spreminjanje kvalifikacij in veščin v uredništvih ter normalizacija tveganih oblik dela (Bekken 2019, 3) zadevajo ekonomsko-socialne interese novinarjev in drugih novičarskih delavcev, ki jih delijo zgodovinske ločnice profesionalizacije novinarstva in z njo povezani obeti novinarjev po posebnem družbenem statusu in poklicni avtonomiji (Hardt 1996, 31). Medtem ko v sodobnem novinarstvu lahko prepoznavamo postopno slabljenje solidarnosti in sindikalnega članstva (Paulussen 2012, 193, 194), se novinarji v določenih okoliščinah sindikalno povezujejo ne le s sindikati drugih novičarskih delavcev, temveč tudi z eksperimentiranjem transmedijskega organiziranja in vključevanjem nestandardno zaposlenih (Bekken 2019). Obrise teh procesov lahko prepoznavamo tudi v Sloveniji, kjer je, kot ugotavljajo v Sindikatu novinarjev Slovenije (SNS 2021a), socialni dialog v medijih razbit.

Glavni cilj članka, v katerem kombinirava sociološki in političnoekonomski pristop v proučevanju novinarstva kot dela, je analizirati učinke zatona časopisne industrije na razredne boje v panogi. Izhajava iz aktualizacije zgodovinskega procesa »apropriacije« novičarskega dela, s katerim se novinarje in druge delavce v produkciji in distribuciji novic podreja prevladujočim delovnim pogojem in odnosom, institucionalnemu ustroju in tehnološkim inovacijam na področju novinarstva (Hardt 1996, 23). Materialne in ideološke dejavnike tega procesa, ki se z zatonom časopisne industrije spreminjajo, proučujeva na

podlagi prepletenih procesov proletarizacije in (de)profesionalizacije, ki ju analizirava skozi prizmi tehnične sestave delovne sile in politične sestave delavskega razreda.

S študijo proučujeva primer družbe Dnevnik, ene od osrednjih časopisnih hiš v državi, kjer se zaton časopisne industrije v zadnjem desetletju kaže z občutnim padanjem prodanih naklad, s krčenjem prihodkov od oglaševanja in z negotovostjo poblagovljenja novic in občinstev v digitalni dobi (Vobič 2020), kar se odraža v zaostrenih delovnih odnosih, zmanjševanju varnosti zaposlitve ter izgubljanju nadzora novinarjev in drugih delavcev nad lastnim delom (Vobič 2013; Slaček Brlek in Kaluža 2020). Glavnega cilja študije se lotevava na podlagi dveh metod, in sicer analize dokumentov, letnih poročil družbe medijskih vsebin Dnevnik, d. d., v zadnjih 15 letih in ankete Sindikata novinarjev Dnevnika (SND) ter poglobljenih intervjujev s predstavniki menedžmenta, sindikata ter urednikov, novinarjev, fotografov in lektorjev.

Proletarizacija, tehnična sestava delovne sile in politična sestava delavskega razreda

Proces proletarizacije, kot sta ga že v zgodnjih delih začrtala Marx in Engels (1976a, 596), zadeva nastanek in širitev proletariata kot »razreda modernih delavcev, ki žive le tako dolgo, dokler njihovo delo množi kapital«, do katerega v kapitalističnih družbenih formacijah prihaja s koncentracijo zasebne lastnine nad produkcijskimi sredstvi ob prevladi generalizirane blagovne produkcije. Naju bolj kot nastanek zanima proces širjenja proletariata, do katerega prihaja s spreminjanjem položaja drugih razredov oziroma segmentov mezdnih delavcev. S procesom proletarizacije razumeva postopno slabšanje razmeroma ugodnega položaja nekdaj bolje plačanih mezdnih delavcev, ki so pri delu uživali več avtonomije in nemara oblasti nad drugimi, na življenjski položaj polkvalificiranih ali nekvalificiranih mezdnih delavcev (Draper 1978, 625; Marx in Engels 1976b). Gre za proces, ko določena dejavnost zaradi novih tehnologij ali konkurence velikih kapitalov ne omogoča več preživljanja in na primer lastniki malih fotografskih delavnic pristanejo na proizvodni liniji v tovarni. Gre tudi za proces, ko »racionalizacija« delovnega procesa in uvedba strojev razvrednotita veščine določenega poklica in ga zvedeta na splošno, hitro priučljivo delo brez kreativnosti in vsebine (Marx 1961, 474–483). Na primer, pisarniško delo je bilo na začetku dvajsetega stoletja z vidika funkcije, hierarhičnega položaja, plačila, varnosti zaposlitve in statusa bližje menedžmentu kot proletariatu, a je bilo do sedemdesetih let v skladu z načeli znanstvenega menedžmenta reorganizirano in podvrženo mehanizaciji, kar je omogočalo nadomeščanje kvalificiranega dela z nekvalificiranim in je, kot v primeru knjigovodij, močno omejilo povpraševanje in s tem oslabilo položaj kvalificiranega dela (Braverman 1974, 293–358).

Proces proletarizacije torej zadeva točko, v kateri se v življenjskih pogojih proletariata (Draper 1978, 35–48) za marksistično teorijo stikata ekonomska in politična razsežnost zgodovinske dinamike. Z razvojem produktivnih sil, zlasti s strojno produkcijo in poglabljanjem delitve dela, se brišejo razlike med deli in poklici, delavec pa se spreminja v »enolično produktivno silo« (Marx in Engels 1976c, 698–706). Univerzalna ekspropriacija predstavlja materialno podlago političnega prevrata. Kolikor je brez lastnine, brez posebnih veščin, brez kakršnega koli posebnega statusa (ibid.), ker torej »v družbi ne velja za nikakršen razred več« (Marx in Engels 1976b, 47), nima nobenega posebnega interesa, zato »lahko prvič v zgodovini zahteva, da naj se odpravi ne ta in ona posebna razredna organizacija ali ta in oni razredni privilegij, temveč naj se odpravijo razredi nasploh« (Engels 1965, 179).

Ortodoksni marksizem je orisano dinamiko razumel kot mehanski proces, ki z razlaščanjem neposrednih producentov in koncentracijo produkcijskih sredstev v rokah maloštevilnih kapitalistov privede do zaostritve razrednega nasprotja, na drugi strani pa ustvarja podlago za razvoj produktivnih sil, dokler ta ne doseže točke, v kateri postane lupina kapitalističnih odnosov zanje pretesna in proletariat z razlastitvijo razlaščevalcev izpelje revolucijo. A nujnost sovpadanja razvoja produktivnih sil in revolucionarnega preloma z obstoječimi družbenimi odnosi je vprašljiva. Tehnološka racionalnost kapitalističnega razvoja produktivnih sil, kot opozarja Panzieri (1976), ni nevtralna sila tehničnega napredka, zaprta v utesnjujočo lupino kapitalističnih produkcijskih odnosov, temveč so produktivne sile oblikovane po meri kapitala, kapitalistični produkcijski odnosi pa vdelani vanje, tako da »despotizem« kapitala nastopa kot tehnološka racionalnost« (ibid., 12). Zato »/n/e obstaja ‚objektivni' dejavnik, ki bi zagotavljal ‚samodejno' preobrazbo ali ‚nujnost' prevrata v obstoječih odnosih« (ibid., 7).

Podrejanje delovne sile v procesu akumulacije kapitala proizvaja učinke na politično dinamiko, torej na razredne boje. Da bi lahko kapital v produkciji delovno silo kot variabilni kapital pripojil konstantnemu kapitalu, si jo mora podrediti, jo oblikovati skladno s svojimi potrebami (Panzieri 1976, 34), ji vtisniti specifično obliko z določeno interno strukturo, ki implicira notranje členitve in delitve. A neenakosti v položajih, ki se kaže od hierarhičnih in poklicnih ločnic v podjetjih, prek ločevanja na visokotehnološka podjetja na eni in podizvajalske delavnice na drugi strani, do mednarodne delitve dela, v okviru katere je delovna sila alocirana pod različne produkcijske in socialne režime, ki jih povezujejo mednarodno integrirani produkcijski procesi, ne zadevajo le delovanja delovne sile v produkcijskem procesu, temveč gre tudi za oprijemališča politike kapitalističnega razreda oziroma njegovega menedžmenta v razrednem boju proti delavskemu razredu (Alquati 1975, 95). Povedano drugače, z organizacijo produkcijskega procesa in izbiro tehnologije kapital določa, kako mora delovna sila delovati, kakšni morajo biti veščine in znanje delavcev, njihove psihološke dispozicije in kakšni naj bodo njihovi medsebojni odnosi. Oblika, ki jo kapital tako vtisne delavcem in jih določi kot »zgodovinsko konkretno izoblikovano delovno silo«, je vselej rezultat nasilja kapitala v razrednem boju (Močnik 2011, 189) in opredeljuje način delitve, upravljanja in izkoriščanja delovne sile (Mohandesi 2013, 85) – ta oblika je tehnična sestava delovne sile.

Koncept tehnične sestave delovne sile so operaisti izdelali v paru s konceptom politične sestave delavskega razreda, s katerim so poskušali zajeti obliko politične enotnosti delavskega razreda, ki jo delavke in delavci vzpostavijo, če se jim posreči premagati razcepe, ki jih kapital vsiljuje s tehnično sestavo (Močnik 2011, 189, 190). Politična sestava, ki jo v razrednem boju organizira delavstvo, je tudi zgodovinsko specifična, saj jo vzpostavljajo v konkretnih zgodovinskih okoliščinah, ki jih opredeljuje dana tehnična sestava delovne sile (ibid., 190). Zato nobena oblika enotnosti ne more biti stalna in nespremenljiva: potem ko se z valom delavskih bojev vzpostavi razredna enotnost in kapital prisili v spremembe organizacije dela ter tehnološke spremembe, da bi potolkel enotnost delavskega razreda z novo tehnično sestavo delovne sile, mora ta vzpostaviti politično sestavo na novi ravni in v okoliščinah, ki ustrezajo novi tehnični sestavi delovne sile (Alquati 1975, 225). Delavski razredni boji slednjič postanejo posrednik, motor kapitalističnega razvoja: taylorizem in fordizem kot odgovor kapitala na moč visokousposobljenih delavcev z začetka stoletja proizvedeta »množičnega delavca«, čigar egalitarna kolektivna moč nato izbruhne v drugi polovici dvajsetega stoletja (Turchetto 2007, 294).

Apropriacija, (de)profesionalizacija novinarstva in proletarizacija novinarjev

V tem analitičnem okviru proučujeva učinke zatona časopisne industrije na delavske boje. Pri tem se osredotočava na položaj novinarjev in drugih novičarskih delavcev kot produktivnih mezdnih delavcev in analizirava tehnično sestavo ter njene spremembe v obdobju zatona časopisne industrije.

Tehnična sestava skozi profesionalizacijo novinarstva

Konkretno tehnično sestavo delovne sile, ki jo je kapital uveljavil ob industrializaciji medijev in prehodu od novinarstva kot »svobodnega poklica« v mezdnemu delu (Splichal in Dahlgren, 2016), razumeva v okviru apropriacije kot »zgodovinskega procesa inkorporacije novinarjev v sistem zbiranja informacij in produkcije novic ob sočasnem gospostvu nad njihovimi pogoji zaposlovanja in opredelitvijo dela, vključno z določanjem vsebine« (Hardt 1996, 23), ki je tesno povezana s profesionalizacijo novinarstva kot osrednjim ideološkim procesom ločevanja novinarjev od drugih delavcev in javnosti (ibid., 31). Profesionalizacija se zgodovinsko opira na formalno izobrazbo, ko se ob povečevanju kritične mase kapitala, ki je potrebna za vstop v panogo, odpira prepad med medijskimi lastniki in mezdnim delom, ter na ideologijo četrtega stanu, neodvisnega od »posebnih«, torej razrednih interesov, doktrino objektivnosti in družbene odgovornosti (Kaul 1986, 51–53; Hardt 1996, 23–27).

Z razvojem časopisov kot kapitalističnih podjetij se je moderno uredništvo uveljavilo kot »nekakšna tovarna novic« (Bücher 1901, 242), v kateri poslovodstvo zaposluje novinarje, urednike, fotografe, lektorje in druge novičarske delavce kot mezdne delavce s specializiranimi funkcijami. S težnjami po zniževanju skupnih stroškov je diferenciacija dela potekala predvsem po tehnoloških linijah, tehnološke inovacije, s katerimi je menedžment krepil nadzor nad delovnim procesom in ga pospeševal, pa so zadevale predvsem »podporno osebje«, kot so fotografi, grafiki in tehniki. Novinarji so bili večinoma izvzeti iz teh procesov, tehnološke inovacije so pospeševale produkcijski cikel, predstavljale nova orodja novinarjem in prevzemanje nalog nekdaj specializiranih delavcev v uredništvu (Örnebring 2010, 64; McKercher 2002, 12–14). V tem kontekstu so se poklicni novinarji uveljavljali kot »super državljani«, ki skozi svoje delo izkazujejo »strokovno znanje in politično nevtralno držo, ki je običajni državljani nimajo« (Nerone in Barnhurst 2003, 439), in se hkrati soočali s težnjami upravljanja modernega uredništva in z izkoriščanjem delovne sile, ki so spodbujale preobrazbo kreativnosti novinarstva v objektivizirano rutinsko novinarstvo, ki v ospredje postavlja dogodke, in ne idej (Hardt 1996, 26). Materialno oporo procesu apropriacije je nudilo zagotovilo družbene mobilnosti in neodvisnosti novinarjem v primerjavi z novičarskimi delavci (ibid., 23), pri čemer je profesionalizacija prispevala k varnosti zaposlitev, določeni meri avtonomije uredništev in sodelovanju pri upravljanju, predvsem novinarjev in urednikov (Slaček Brlek in Vobič 2017, 12). Tako je menedžment razredno logiko, ki jo implicira prehod novinarjev med produktivne mezdne delavce, v procesu apropriacije nadomeščal s statusno logiko.

V okviru »stare« tehnične sestave lahko razumemo tudi kolektivno organiziranje novinarjev, ki je zgodovinsko sovpadlo s padcem političnega tiska in profesionalizacijo poklica, ko so številni novinarji skozi sindikate začeli boj za svoje ekonomsko-socialne interese, kot so višje plače in varnost zaposlitve (Bekken 2019, 2), lastniki časopisov pa »niso

spodbujali ali celo nasprotovali« oblikovanju in delovanju sindikatov (Hardt 1996, 30). Hkrati je organiziranje novičarskih delavcev dušila mitologija profesionalnega statusa novinarjev, ki so jo spodbujali lastniki, da bi ločevali novinarske delavce, jih izolirali in ustavili njihovo kolektivno delavsko akcijo (ibid., 31).

Preoblikovanje tehnične sestave z deprofesionalizacijo in s proletarizacijo novinarstva

V obdobju vzpona digitalizacije in neoliberalizma spremljamo zaton časopisne industrije, ki spodnaša statusno logiko, na kateri temelji učinkovitost profesionalizacije kot ideološke sile apropriacije, medtem ko so delavci v uredništvih izpostavljeni procesu proletarizacije. Novinarstvo je v digitaliziranem okolju vse manj potrebno za ustvarjenje dobička, še posebej z vzponom digitalnih velikanov, kot sta Google in Facebook, ki zanemarljivo prispevajo k produkciji vsebin in so usmerjeni v krepitev strateških pozicij v sferi cirkulacije, pri privabljanju oglaševalcev z nadzorovanjem svojih uporabnikov, tudi novinarjev, in z izkoriščanjem njihovega neplačanega dela pa so tako uspešni, da zamajejo komercialno poslovanje medijev (Slaček Brlek in Vobič 2017, 11, 12). Delo v digitaliziranem novinarstvu predstavlja novo etapo tehnoloških inovacij, katerih vodilo je želja kapitala po racionalizaciji in krepitvi nadzora nad delovnim procesom in njegovih rezultatov (Örnebring 2010, 63–65). Pritisk na vrednost delovne sile se po eni strani poskuša upravičiti z ideologizacijo »neprofesionalizma« in udejanjiti z zanašanjem na uporabniško generirane vsebine, po drugi strani pa z reorganiziranjem uredništev in dopolnjevanjem človeškega dela s tehnološkimi inovacijami (Cohen 2015; Splichal in Dahlgren 2016). Uredništva so tako podvržena »racionaliziranemu« drobljenju delovnega procesa, preoblikovanju kvalifikacij in veščin novinarjev ter posledično ustvarjanju lažje zamenljive delovne sile, s čimer se izobrazba in poklicno specifično znanje kot jamstvo družbenega statusa novinarjev postavljata pod vprašaj.

V časopisni industriji delitev dela in delovna mesta postajajo »fluidna«, saj se kot pogojevanje poklicnega napredovanja od novinarjev pričakuje, da pišejo za časopis, objavljajo na spletu in v nekaterih primerih celo nastopajo pred kamero (Nerone in Barnhurst 2003, 448), kar sovpada z ločevanjem procesov »(i)zbiranja informacij« od »obdelovanja informacij« (Örnebring 2010, 68), zarezuje ločnice med novinarji in vzpostavlja nove hierarhije ter nadalje preoblikuje pojem usposobljenega novinarja (Vobič 2015, 34). Medtem ko se novinarstvo v veliki meri sprevrača v »reprodukcijo informacij« (Hardt 1996, 33), novinarji z novimi načini in zakonitostmi prisvajanja novičarskega dela nadalje izgubljajo nadzor nad lastnim delom, kar se najizraziteje kaže skozi algoritmizacijo novinarstva kot zadnje etape podrejanja novinarstva tehnološkim inovacijam kot »kapitalističnim nujnostim« (Örnebring 2010, 65). Preprosta zamenljivost delovne sile v uredništvih, lahkotnost odslavljanja novinarjev v valovih odpuščanja in normalizacija oblik tveganega dela (Deuze in Fortunati 2011) hkrati spodnašata materialno podlago procesa apropriacije ter s tem novinarjem zagotovilo družbene mobilnosti in poklicne neodvisnosti. V obdobju zatona časopisne industrije ti procesi ne nakazujejo le deprofesionalizacije kot razkroja posebnega, na institucionalni vlogi in veščinah utemeljenega statusa novinarstva, temveč tudi njegovo proletarizacijo kot postopno drsenje v smeri življenjskega položaja nekvalificiranega ali polkvalificiranega mezdnega delavstva, saj novinarji skozi preoblikovanje veščin in kvalifikacij izgubljajo nadzor nad lastnim delom. Zato so lažje zamenljivi in izpostavljeni tveganim delovnim odnosom, med novičarskimi delavci se poglabljajo vrzeli, slabša se tudi njihov dohodkovni položaj.

Delavsko organiziranje v novinarstvu in sklepanje koalicij preživetja

Tendenčna proletarizacija novinarstva odpira možnost za artikulacijo njihovih interesov na razredni ravni. Drugače povedano, odpravljanje posebnega položaja novinarjev ob njihovi postopni dekvalifikaciji, vse večji nadomestljivosti, povečevanju intenzivnosti dela in pavperizaciji zaostruje razredno nasprotje, kar ustvarja materialne pogoje za politično sestavo delavskega razreda v časopisni industriji. Nekateri sindikati, ki se soočajo s padanjem članstva (Paulussen 2012, 193, 194), se na probleme sodobnega novinarstva odzivajo tako, da se povezujejo v večje sindikate, ki združujejo novinarje in druge novičarske delavce, ali preizkušajo načine transmedijskega organiziranja, tudi skozi kolektivne digitalne akcije (Bekken 2019). A proces je odprt – možna je tudi nova tehnična sestava delovne sile, ki bi ustrezala spremenjenim okoliščinam.

Če menedžment v kontekstu proletarizacije sodobnega novinarstva ne želi neposrednega spopada, lahko zaostreno ekonomsko situacijo poskusi izkoristiti za ekstrakcijo koncesij, kar se mu ob razmeroma visoki razvitosti delavskih predstavništev na ravni podjetij lahko posreči le tako, da si ta predstavništva podredi. Primer takega podrejanja v Sloveniji predstavljajo »koalicije preživetja« (Stanojević 2004, 2009) v obdobju tranzicije, ko so bili zaposleni v delovno intenzivnih panogah in njihovi sindikati ob močnih konkurenčnih pritiskih soočeni z grožnjo propada podjetij in izgubo delovnih mest ter s posledičnim poglabljanjem deprivacije. V teh okoliščinah so sindikati pogosto zagovarjali manj slabo od slabih možnosti: delavstvo je v boju za preživetje tovarn in s tem delovnih mest v odnosih z menedžmentom sprejelo menjavo rastoče količine dela za zagotovilo rednih plač, čeprav te stagnirajo, in varnosti zaposlitve. V teh koalicijah preživetja v Sloveniji so pri organizaciji konkretne tehnične sestave ključno vlogo odigrala delavska predstavništva: sindikati na ravni podjetij (ibid.).

Pri tem poudarjava dvoje. Prvič, delavska predstavništva na ravni podjetja lahko odigrajo s stališča kapitala funkcionalno vlogo pri spodbujanju sodelovanja med menedžmentom in delavstvom z namenom krepitve konkurenčnosti podjetja, kolikor omogočajo preseganje »informacijske asimetrije« (Freeman in Lazear 1995, 33–38). Najpomembnejše informacije o poslovanju podjetja so pri menedžmentu, ki lahko pri podajanju informacij zaposlenim ravna oportuno in prikazuje slabše stanje od dejanskega, da bi od njih izsilil koncesije. Ker se delavstvo zaveda, da so informacije, ki prihajajo s strani menedžmenta, selektivne, jih ne upošteva niti tedaj, ko izkazujejo resnično stanje podjetja. Delavsko predstavništvo, ki na eni strani uživa zaupanje zaposlenih, na drugi pa zakonsko pravico do obveščenosti – kakršno zagotavlja tudi slovenska zakonodaja – lahko uspešno odpravi problem informacijske asimetrije ter zagotovi »zmernost in kooperativnost« delavstva v težkih časih, denimo, popuščanje pri plačah ali na drugih področjih, ki omogočajo ohranjanje zaposlenosti (ibid., 28, 33). S tem je povezano, drugič, nezaupanje »političnih« oziroma »razrednih« sindikatov do delavskih predstavništev na ravni podjetja – bodisi sindikatov bodisi svetov delavcev. Elementi, ki ustvarjajo podlago za sodelovanje med delavskimi predstavništvi na ravni podjetja in menedžmentom, namreč predstavljajo nevarnost za prevlado »podjetniškega egoizma« (Rogers in Streeck 1995, 11, 12) na račun razredne solidarnosti, torej deviacije od sprejete sindikalne politike na panožni oziroma nacionalni ravni v korist podjetja.

Koalicija preživetja predstavlja drugačno tehnično sestavo delovne sile kot apropriacija. Medtem ko slednja temelji na profesionalni logiki, prvo opredeljuje tržna logika konkurenčnega boja. Medtem ko apropriacija specifično poklicno skupino veže na inter-

ese lastnikov kapitala na splošno z jamstvom posebnega družbenega položaja in poklicne avtonomije, koalicija preživetja proletarizirano mezdno delavstvo v boju za preživetje veže na individualni kapital. Apropriacija zato deli delavce na poklicne skupine znotraj panoge, koalicija preživetja pa ločnice vzpostavlja na mejah podjetja. Skladno s tem je delavsko predstavništvo v primeru apropriacije poklicna interesna organizacija, pri koaliciji preživetja pa podjetniški sindikat in (ali) svet delavcev.

Študija primera: tehnična sestava delovne sile v Družbi medijskih vsebin Dnevnik, d. d.

Tehnično sestavo delovne sile v pogojih zatona časopisne industrije se lotevava s študijo primera družbe Dnevnik. Najprej orisujeva zaton časopisne industrije v Sloveniji, nato analizirava spremembe v položaju novinarjev in tehnično sestavo novičarskega dela pri Dnevniku.

Zaton časopisne industrije v Sloveniji

V zadnjih dveh desetletjih v Sloveniji splošnoinformativni dnevniki beležijo občutno padanje prodanih naklad, ki jo tvorijo naročniški, kolportažni in paketni izvodi (tabela1).

TABELA 1: Prodane naklade splošnoinformativnih dnevnikov

Leto	*Dnevnik*	*Delo*	*Večer*
2004	46.406	76.574	50.363
2005	48.922	71.685	48.272
2006	49.511	65.724	45.072
2007	49.107	63.073	43.297
2008	46.124	57.111	41.188
2009	42.930	53.797	38.221
2010	39.998	51.093	35.268
2011	37.057	47.202	32.003
2012	32.530	41.650	28.066
2013	27.394	36.441	25.728
2014	24.127	33.471	23.267
2015	22.684	30.886	22.090
2016	22.006	28.557	20.899
2017	21.036	26.717	19.583

Vir podatkov: Revidiranje prodanih naklad, Slovenska oglaševalska zbornica (2004–2017, zadnje četrtletje)

Osrednjim časopisnim hišam (Delu, Večeru in Dnevniku) glavni vir prihodkov predstavlja naročniška prodaja. Po podatkih Slovenske oglaševalske zbornice so v zadnjih četrtletjih med letoma 2004 in 2017 naročniške prodaje predstavljale 86,70 odstotka prodanih

naklad teh treh dnevnikov skupaj, pri čemer so z leti ob padanju prodanih naklad ti deleži naraščali (2004: 82,90 in 2017: 89,9 %) (RPN 2004–2017). V teh okoliščinah sta za Delo in Dnevnik prihodkovno pomembna *Slovenske novice* in *Nedeljski dnevnik*, ki sta po zadnjih dostopnih podatkih dnevnik in tednik z najvišjo prodano naklado v državi, ki so predvsem naročniški (RPN 2017). V zadnjem desetletju so se občutno zmanjšali tudi prihodki od oglaševanja, saj se je bruto vrednost razpolovila, delež tiskanih dnevnih časopisov in prilog na oglaševalskem trgu pa se je zmanjšal (2010: 13 % in 2019: 3,9 %) (glej dodatno spletno gradivo, spletna tabela 1). Z epidemijo covida-19 se je bruto vrednost oglaševanja v letu 2020 zmanjšala za približno desetino, v tisku za okoli en odstotek (Setinšek 2021).

Bruto prihodki od digitalnega oglaševanja so v letih 2018 in 2019 skupaj za Delo, Dnevnik in Večer znašali okoli 4,8 oziroma 4,4 milijona evrov, kar je bila dobra desetina bruto vrednosti oglaševanja (Mediana IBO v *Delo* 2019–2020). Lani sta Delo in Večer kljub epidemiji zabeležila rahlo rast bruto prihodkov od digitalnega oglaševanja (Setinšek 2021). Prevladujoč model digitalnega novinarstva se je opiral na brezplačni dostop do vsebin, šele v zadnjem desetletju, ko se je izkazalo, da prihodki od digitalnega oglaševanja ne predstavljajo pomembnega vira, pa osrednje časopisne poskušajo z digitalnimi plačili in naročninami. Pred slabim desetletjem so sicer poskusile s skupnim sistemom Piano, vendar jim je v prvem letu uspelo pridobiti manj kot dva tisoč naročnikov, zato so ta »nacionalni plačilni zid« postopoma podrle (Vobič 2013, 29–31). Toda občutnih izpadov prihodkov osrednje časopisne hiše ne (z)morejo nadomeščati ne s prihodki od digitalnega oglaševanja ne iz naslova digitalnih plačil in naročnin, četudi se jim v zadnjih letih digitalni doseg povečuje – *Vecer.com* se je obdobju 2017–2021 potrojil, *Dnevnik.si* in *Delo.si* pa podvojil (MOSS 2017–2021) (glej dodatno spletno gradivo, spletni graf 1).

Trem časopisnim hišam je skupna strategija zniževanja stroškov dela. Raziskave tako kažejo postopno krčenje števila delavcev v uredniških in poslovnih delih, normalizacijo nestandardnega dela, integracijo uredništev in dvig intenzivnosti delovnega procesa ter prizadevanja za preoblikovanje veščin in večopravilnosti v uredništvu (Vobič 2013; Slaček Brlek in Kaluža 2020). Medtem ko je povprečna plača v časopisnih podjetjih po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije še leta 2005 presegala povprečno plačo v Sloveniji za 80 odstotkov, se je do leta 2020 ta odstotek skrčil na 30 odstotkov, torej je upadla za skoraj 50 odstotnih točk. Slabše je v panogi izdajanja revij, kjer so plače, ki so še leta 2005 za 25 odstotkov presegale, do leta 2020 pa so padle pod slovensko povprečje (glej dodatno spletno gradivo, spletni graf 2).

Medtem ko so pri Delu od nastopa novega lastnika leta 2015 v valovih odpustili nekaj deset novinarjev in drugih delavcev pogosto brez predhodnega programa in mimo pogajanj s sindikatom (SNS in DNS 2020), so pri Dnevniku in Večeru leta 2019 poslovna tveganja poskusili reševati s »sinergijskimi učinki« lastniškega in poslovnega združevanja dnevnih časopisov in njihovih spletnih mest z namenom podaljševanja »normalnih pogojev poslovanja«, kar da je bolje kot »rezanje stroškov, odpuščanje in podobno« (STA 2019). Čeprav do združitve ni prišlo, so se te časopisne hiše povezale na področju distribucije tiskanih časopisov. Tveganja, povezana z zaposlitvijo v časopisni distribuciji, so se nadalje zaostrila s strategijo zniževanja stroškov raznašanja na račun nižanja plačil delavcem in z ustanovitvijo podjetja Izberi, d. o. o., ki od leta 2014 združuje Delo in Dnevnik (Slaček Brlek, Vobič in Amon Prodnik 2017), od leta 2019 pa tudi Večer (Vezjak 2019).

V teh okoliščinah postaja ideologija profesionalizma nevzdržna. V nedavni anketi med člani SNS (2020b) so vključeni novinarji kot največje probleme novinarskega dela prepoznali preobremenjenost (61 %), (pre)nizko plačo (56 %) in pomanjkanje dodatnega izobraževanja

za novo znanje (55 %), medtem ko je slaba polovica najprimernejšo obliko boja za pravice označilo stavko (47 %). Toda trend proletarizacije ne pomeni, da se novičarsko delavstvo organizira v politično sestavo delavskega razreda. Delovanje delavskega predstavništva je v poklicnem novinarstvu in znotraj časopisne industrije v Sloveniji razdrobljeno. Šele nedavno se je utrdila namera, da bi reprezentativnost širili s poklica na panogo medijske dejavnosti (SNS 2021b). Na drugi strani so poldrugo desetletje po novinarski stavki, ki jo je organiziral SNS, kolektivna pogajanja v »globoki krizi« (SNS 2021a). Socialni dialog je razbit na pogajanja s posameznimi medijskimi podjetji, ker od leta 2015 na državni ravni SNS nima reprezentativnega sogovorca delodajalcev, ki bi se pogajal za nacionalno kolektivno pogodbo na področju medijev (ibid.).

Družba medijskih vsebin Dnevnik, d. d.

Delovni odnosi pri Dnevniku so se v zadnjem desetletju zaostrovali s padanjem naklad tiskanega dnevnika (RPN 2007–2017) ter prihodkov od oglaševanja in naročnin kljub večanju digitalnega dosega (MOSS 2017–2021). Tako je pred desetimi leti SNS protestiral zaradi povečevanja »življenjske in socialne negotovosti« delavcev v nestandardnih oblikah in zaradi »kršenja načel socialnega dialoga« (SNS in DNS 2011). Pet let pozneje je protestiral zaradi odpuščanja delavcev Dnevnika, ki je zahtevalo sodno varstvo za ugotovitev obstoja delovnih razmerij, med njimi so bili tudi iz sindikalnega vodstva sekcije honorarnih novinarjev, ustanovljene v okviru SNS (SNS in DNS 2016).

Zadnje desetletje je delovni proces in pogoje pri Dnevniku pomembo zaznamoval proces »konvergence« uredništva, s katero se je strateško poseglo v tradicijo decentraliziranega časopisnega uredništva, pri čemer so koncepti individualizacije in fragmentacije dela pomembno določali prostorsko, procesno in vsebinsko povezovanje časopisnih in digitalnih oddelkov (Vobič 2013, 61–63). Tako je konvergenca usmerjena v uniformiranje delovne sile in standardizacijo delovnega procesa, posebej v digitalnem uredništvu, katerih produkcijo bolj kot uredniška presoja zaznamuje nadzor nad stroški dela (ibid.). Digitalizacijo pri Dnevniku je, podobno kot pri Delu, zaznamovala »pavperizacija« novinarjev, ki so primarno vključeni v digitalno produkcijo »novic dneva«, ter njihovo ekonomsko-socialno marginalizacijo kot »nepravih« novinarjev, ki ne opravljajo izvirnega novinarskega dela (ibid., 110–112). Po eni strani so digitalni novinarji podvrženi pospeševanju in skrajni standardizaciji produkcije, pri čemer gre predvsem za predelavo »novic iz druge roke«, zato so kot delovna sila lažje zamenljivi. Po drugi strani delajo v nestandardnih oblikah dela ali celo brez kakršnega koli formalnega dogovora in so tako izpostavljeni prekarizaciji (ibid.). Ob načrtovanju lastniškega, poslovnega in organizacijskega združevanja Dnevnika z Večerom, med drugim produkcije dnevnih časopisov, prilog in spletnih mest, je predsednik uprave napovedal zniževanje »stroškov dela«, saj je zaradi »konstantnega« padanja naklad in prihodkov »nujna racionalizacija in reorganizacija«, in sicer »z ali brez Večera« (SND 2019). V luči združevanja se je SND, ki je v zadnjih letih včlanil tudi večino nestandardno zaposlenih novinarjev, skupaj s Sindikatom delavcev Dnevnika (SDD) pridružil SNS, saj je mogoče pričakovati »pritiske na zniževanje delavskih pravic in odpuščanja, zato bomo pravno in ostalo pomoč večjega sindikata predvidoma potrebovali bolj kot doslej« (ibid.).

Od leta 2004 do leta 2008 je imela večinski delež Dnevnika, d. d., družba DZS, d. d., od leta 2009 pa ga nadzoruje skupaj z DZS Mediji, d. o. o., oziroma DZS Investicije, d. o. o. V celotnem analiziranem obdobju 2004–2019 je bila lastnica približno četrtinskega deleža še družba Styria Medien International AG. Leta 2019 so poleg omenjenih lastniki še Telekom Slo-

venije, Delo Prodaja in nekaj manjših delničarjev. Kot kažejo letna poročila družbe Dnevnik, d. d., je imela obvladujoča družba Skupine Dnevnik v obdobju 2003–2019 številne hčerinske in pridružene družbe na različnih področjih, kot so distribucija tiskovin, založništvo, grafične storitve in tisk, nepremičninsko posredovanje, oglaševanje in marketing ter varnostne storitve.

Študija primera se loteva ne le institucionaliziranih ločnic, procesov in odnosov odločanja in delovanja, temveč tudi različnih pogledov in ocen vključenih, tudi nasprotujočih si, in omogoča proučevanje protislovij organiziranja novinarjev in drugih novičarskih delavcev pri delniški družbi Dnevnik v obdobju zatona časopisne industrije. Zastavljava naslednji raziskovalni vprašanji: 1. Kako v okoliščinah zatona časopisne industrije poteka proces proletarizacije novinarstva pri Dnevniku? in 2. Kakšna sestava se je vzpostavila (tehnična sestava delovne sile oziroma politična sestava delavskega razreda) in vloga delavskega predstavništva in menedžmenta pri tem?

Teze o procesu proletarizacije novinarstva, na katero se opira prvo raziskovalno vprašanje, ne razumeva v smislu, da je materialni položaj novičarskih delavk in delavcev zveden na eksistencialni minimum ali da je v povprečju enak položaju velike večine delavstva. Najina teza zadeva le proces proletarizacije, tj. erozijo razmeroma ugodnega materialnega položaja novinarstva, na katerem temelji njegov posebni družbeni status, zlasti kar zadeva pomen formalne izobrazbe in veščin, nadzor nad delovnim procesom, varnost zaposlitve in poklicno avtonomijo. Osredotočava se na tiste novičarske delavce, za katere je standardna ali nestandardna zaposlitev glavna v ekonomskem smislu, in ne na honorarne sodelavce, ki občasno, lahko tudi kontinuirano, prispevajo vsebine in niso v celoti eksistencialno odvisni od tega dela, denimo, kolumniste. V tem okviru standardno zaposlitev razumeva kot pogodbene dogovore o zaposlitvi s polnim delovnim časom, sklenjene za nedoločen čas neposredno pri podjetju (tj. ne pri zaposlitvenih agencijah), vse druge zaposlitve pa kot nestandardne (tj. na podlagi pogodbe civilnega prava, tudi na podlagi študentske napotnice in v primeru samozaposlenih samostojnih novinarjev). V analizi se osredotočava na plače, intenzivnost oziroma količino dela, uvajanje večopravilnosti in tehnoloških inovacij, varnost zaposlitve, pomen veščin, usposabljanja in izobraževanja, »karierno napredovanje« in poklicno avtonomijo. Na drugo raziskovalno vprašanje o vlogi delavskega predstavništva in menedžmenta pri organizaciji specifične tehnične in politične sestave poskušava odgovoriti z analizo enotnosti različnih segmentov novičarskih delavcev pri Dnevniku in njihovega odnosa do kolektivne akcije in do podjetja, njihovih zaposlitvenih alternativ in reševanja delovnih mest, prijemov, ki jih v upravljanju z delovno silo uporablja menedžment, in vloge sindikata.

Vprašanj se lotevava na podlagi kombinacije dveh raziskovalnih metod: analize dokumentov in poglobljenih intervjujev. Analiza dokumentov omogoča spoznavanje načinov konstruiranja specifičnega pojava širših procesov in odnosov (Flick 2006, 252). Strateške dokumente, kot so letna poročila družbe, razumeva kot »standardizirane izdelke« (ibid., 246), ki odražajo procese in odnose odločanja in delovanja v spreminjajočih se družbenih in tehnoloških kontekstih, zato niso statični in vnaprej definirani. Analiza letnih poročil družbe Dnevnik v obdobju 2004–2019 se ne ukvarja le s svojimi problemi, temveč tudi z diskontinuitetami časopisne industrije, s poslovanjem družbe in procesom apropriacije. Zato sta kvalitativno analizo zaznamovala stalna rekontekstualizacija in reinterpretacija, dokler se ni vzpostavilo razumevanje (dis)kontinuitet v poslovanju družbe ter tehnične in politične sestave delovne sile pri Dnevniku. Poleg letnih poročil sva v analizo zajela tudi anketo (n = 65), ki jo je SND (2020) izvedel med delavci družbe Dnevnik leta 2019 in je bila med pisanjem članka javno dostopna na spletnih straneh tega sindikata (https://novinarji-dnevnika.org/).

Druga metoda je »dolgi intervju« (McCracken 1988), ki s tehnikami opazovanja neurejenih podatkov ter iskanja vzorcev asociacij in predpostavk omogoča spoznavanje prevladujoče logike razumevanja odnosov in procesov pri Dnevniku. Pri sestavljanju vzorca intervjuvancev sva upoštevala, da ta odslikava organizacijsko strukturo dnevne produkcije novic pri Dnevniku, specifično notranjo logiko uredništva in raznolikost v delovnih pogojih, odnosih in procesih. V letih 2020 in 2021 sva izvedla deset intervjujev s predstavniki menedžmenta, direktorjem ekonomsko splošnega področja (DIRint) in sindikata (SINint), z uredniki, in sicer odgovornim urednikom (OUint) in urednikom fotografije (UFint) ter s časopisnimi novinarji (ČN1int, ČN2int in ČN3int), novinarjem, specializiranim na področju, vpetim tako v časopisno kot digitalno produkcijo (SPECint), in digitalnim novinarjem (DIGint) in lektorja (LEKint). Intervjuvani novičarski delavci so pri Dnevniku zasedali različne funkcije v uredništvu in delali tako v nestandardnih kot standardnih oblikah dela, zato so lahko poglobljeno razpravljali o procesih, ki so v jedru raziskovalnih vprašanj.

Ker sva intervjuje izvajala tudi med razglašeno epidemijo, so bili nekateri pogovori izvedeni po videokonferenčnem sistemu. Da bi zagotovila, da z intervjuji lahko proučujeva raziskovalni vprašanji, so bili glavni sklopi pogovorov strukturirani z naslednjimi temami: Dnevnik kot delovno okolje in razlike v delovnem procesu, (dis)kontinuitete v poslovanju družbe in zaposlovanju, s posebnim poudarkom na nestandardnih oblikah dela, tehnološke inovacije in razvoj kadrov. Hkrati je značaj dolgega intervjuja odprt, kar »omogoča svobodo in variabilnost« glede na intervjuvanca, njegovo mesto v organizacijski strukturi in vsakokratno pogovorno situacijo (ibid., 25). Pogovori so bili dolgi od 80 do 132 minut, vsi intervjuji so bili zvočno posneti in transkribirani. Analizo intervjujev sva opravila na podlagi McCracknovega večstopenjskega modela (ibid., 41–48).

Ugotovitve

Kazalniki tendenčne proletarizacije

Analiza trendov na področju plač in honorarjev, varnosti zaposlitve, intenzivnosti dela in večopravilnosti, izobrazbe in »kariernega napredovanja« v letnih poročilih nakazuje tendenčno proletarizacijo novinarstva. Ne razkriva le absolutnega poslabšanja položaja Dnevnikovih novinarjev, ampak nakazuje, da so se razlike med novinarji in drugimi segmenti delavstva zmanjšale.

Povprečne nominalne plače pri Dnevniku so se v obdobju 2003–2019 zvišale, čeprav so v kriznih letih 2008–2013 upadale (tabela 2). Če njihovo vrednost vsako leto pomnožimo z indeksom inflacije za leto 2019, je slika realne vrednosti plač manj ugodna. Leta 2019 so bile realne plače nižje v primerjavi z letom 2008, ko so dosegle vrh, in tudi z letom 2003. Prikaz v odstotkih povprečne plače razkriva, da se je položaj zaposlenih pri Dnevniku z vidika relativnih plač v primerjavi z drugimi skupinami delavstva v Sloveniji poslabševal, pri čemer tri četrtine standardno zaposlenih v anketi SND (2020) menijo, da so plačani premalo. Intervjuji podpirajo te ugotovitve: »Moja prva plača, se točno spomnim, je bila 160 tisoč tolarjev, to je bilo leta 1995. Nekje približna ocena, če bi to primerjal z zdajle, neto govorim, bi to bilo zdajle, kot da bi imel tri tisoč evrov. Zdaj pa niti polovice tega nimam z nadurami. Tako da je drastičen padec plače bil /…/, nekaj je bilo zmanjševanje plač, nekaj nedohajanje inflacije, v 25 letih hitro izgubiš. Lahko je cifra ista, le vrednost ni več ista« (UFint).

V analiziranih dokumentih podatkov o trendih izplačil na podlagi honorarjev ni, prav tako ni podatkov o plačah Dnevnikovih delavcev, ki so bili v določenem obdobju zaposleni pri agencijah za zaposlovanje. Anketa SND (2020) kaže, da je polovica nezadovoljnih z višino honorarjev, le četrtina pa zadovoljnih, vsem pa Dnevnikovi honorarji predstavljajo več kot polovico mesečnih prihodkov. Analiza intervjujev razkriva dvoje. Prvič, plačilo nestandardno zaposlenih je slabše od plač tistih s standardno zaposlitvijo. Nekateri pravijo, da prejmejo približno toliko kot standardno zaposleni, a le, če delajo ves mesec, pri čemer nimajo enake socialne varnosti, torej plačanih letnih in bolniških dopustov ter regresa in stroškov prehrane (SPECint). Toda veliko jih ne dela polnega delovnika, zato morajo zaposlitev kombinirati z drugimi zaposlitvami, ali zaslužijo več kot standardno zaposleni, a le tako, da tudi delajo več (ČN3int). Drugič, v preteklih letih so postavke za honorarje ostajale nespremenjene (OUint), torej se je njihova realna vrednost zmanjševala.

Z vidika varnosti zaposlitve sta očitna upad nestandardnih oblik dela in povečanje deleža standardnih zaposlitev (tabela 2). Vse od podpisa pogodbe z agencijo za zaposlovanje leta 2005 se ta oblika zaposlovanja krči absolutno in relativno. Po letu 2013 upadata število in delež zaposlenih za določen čas, ko se začne hitro krčiti tudi število standardno zaposlenih. Intervjuji razkrivajo, da se je krčilo tudi število nestandardno zaposlenih. »/P/roblem je pri nas padec prihodkov. In iz tega razloga se tudi krčijo stroški in tu so prvi na udaru honorarci« (UFint).

TABELA 2: Kazalniki razvoja povprečne bruto plače, števila zaposlenih in poslovanja Dnevnik d. d., 2003–2019

Leto	Povprečna bruto plača			Število zaposlenih			Poslovanje (v milijonih evrov)			
	Nominalna (v evrih)	Realna (v evrih, cene 2019)	% povprečne plače	Vsi	Agencijski	Za določen čas	Prihodki od prodaje časopisov	Prihodki od oglaševanja	Izdatki za dividende	Dobiček
2003	2.029	2.738	192	/	/	/	16,26	5,56	/	1,81
2004	2.101	2.736	188	203	/	/	16,41	7,2	0,93	2,03
2005	2.237	2.854	193	211	17	/	17,22	9,11	0,82	1,88
2006	2.339	2.917	193	225	12	16	18,68	10,89	1,16	1,85
2007	2.436	2.874	190	227	11	17	18,12	12,39	1,13	1,89
2008	2.551	2.918	183	223	7	15	17,62	12,89	3	2,60
2009	2.451	2.760	170	222	6	17	17,78	10,05	1,66	0,90
2010	2.451	2.723	164	218	2	15	18,67	8,97	1,66	0,86
2011	2.354	2.547	154	218	1	18	18,82	8,22	1,66	0,50
2012	2.240	2.368	147	202	0	7	18,39	5,88	0,64	0,64
2013	2.210	2.307	145	182	0	3	16,21	5,04	0,72	0,71
2014	2.297	2.403	149	166	0	3	14,95	5,00	0,06	0,99
2015	2.226	2.342	143	159	0	1	14,34	4,36	0,66	0,96
2016	2.414	2.523	152	150	0	1	13,95	3,95	0,62	1,49
2017	2.525	2.608	155	143	0	1	13,81	3,35	0,62	0,83
2018	2.540	2.570	151	137	/	1	13,25	2,98	0,53	0,68
2019	2.655	2.655	151	123	/	1	12,79	2,76	0,53	0,28

(Vir: Letna poročila Družbe medijskih vsebin Dnevnik d. d.)

Standardizacija delovnih odnosov, do katere prihaja s krčenjem števila zaposlenih, ne prinaša večje varnosti zaposlitve, saj jo kar tretjina anketiranih standardno zaposlenih opredeljuje kot nestabilno ali zelo nestabilno (SND 2020). Pri intervjuvanih standardno zaposlenih je to povezano z negotovostjo »usode podjetja«. »Ne, jaz se ne počutim varnega v tej zaposlitvi v smislu, a bom še imel to službo ali ne. /…/ Iz poslovnih /razlogov/, se pravi, ne vem … /…/ Kakšna bo usoda podjetja, ja /…/ ne počutim se, da bi mene osebno lahko odpustili, targetirali kot pač … podjetje pa je gotovo v negotovosti« (ČN1int).

Pri nestandardno zaposlenih se negotovost nanaša predvsem na vprašanje podaljšanja pogodbe, ki so se v obdobju izvajanja intervjujev sklepale praviloma za eno leto: »Zdaj imam do konca leta. Ampak to je tako, to lahko prekinejo kadarkoli« (LEKint).

Analiza intervjujev kaže, da pri Dnevniku ne gre za preoblikovanje delovnega procesa in vključevanje uporabniško generiranih vsebin na podlagi tehnoloških inovacij, temveč predvsem za povečevanje delovnih obremenitev novičarskih delavcev. Tudi v anketi (SND 2020) 65 odstotkov standardno zaposlenih odgovarja, da so preobremenjeni, pri čemer jih 38 odstotkov ocenjuje, da to vpliva na njihovo zdravje. Večina novinarjev ugotavlja, da se od njih ne zahteva fotografiranja ali objavljanja na internetnih družbenih omrežjih, se pa povečujejo zahteve po pisanju tako časopisnih kot tudi digitalnih prispevkov (ČN2int; DlGint). Pomembnejši dejavnik pri spreminjanju položaja novinarjev je krčenje zaposlenosti, saj se enaka količina dela prerazporeja med preostale. Poleg povečevanja pričakovanega števila pripravljenih prispevkov se krepijo zahteve po večopravilnosti. 62 odstotkov standardno zaposlenih v anketi (SND 2020) poroča, da opravlja dela, ki niso določena z njihovo pogodbo o zaposlitvi. Novinarji namreč pokrivajo širši nabor ne le tematskih področij, temveč tudi tehničnih, ki so sicer v domeni drugih poklicev.

> V osnovi so novinarji specializirani za določena področja. Glede na to, da nas je vedno manj, so ta področja vedno širša. Poleg tega je pa tudi neka želja urednikov že zaradi tega, ker veliko ljudi manjka, da obvladajo vse. Počneš en dan politiko, koalicijska pogajanja, drug dan problematiko smeti na Tomačevem ali karkoli, naslednji dan proračun in četrti dan problematika domov za starejše. /…/ In ker nas je tako malo, nimamo več redaktorja. Nekoč je bil. /…/ Zdaj vsak od zaposlenih kdaj pa kdaj vskoči, pa je redaktor. Jasno, to ni nič dodatno plačano, je pa dodatna zahteva (SINint).

Nestandardno zaposleni pristajajo na intenzifikacijo dela in večje obremenitve iz dveh razlogov. Prvič, strah pred izgubo zaposlitve jih žene v dokazovanje pred nadrejenimi, da si zaposlitev »zaslužijo«, kar poskušajo doseči s popolno razpoložljivostjo in sprejemanjem del, ki jih standardno zaposleni zavračajo. Drugič, padanje realne vrednosti honorarjev poskušajo nadomestiti s sprejemanjem več dela.

> Kakor da jim moram dokazati, da sem vredna zaposlitve. /…/ Ja, zdi se mi, da ne smem ničesar zavrniti, da moram biti razpoložljiva, čeprav mi to ni treba. Čeprav imam v bistvu pravico do tega, da kadarkoli rečem, da me ne bo, v bistvu čutim pritisk, da sem tam. Pa, okej, glede na to, da sem honorarna sodelavka, itak je v mojem finančnem interesu, da imam čim večje število člankov zaradi tega, ker sem na ta način plačana. /…/ Ne rabiš v tem obdobju kapitalizma paznikov pa nadzora, ker pač mi vse to opravimo sami (ČN2int).

Z izjemno digitalnega uredništva, kjer prevladuje dekvalificirano delo, ki v veliki meri obsega poobjavljanje prispevkov časopisnih novinarjev in povzemanje objav drugih medijev, intervjuji nakazujejo, da se položaj delavcev ne spreminja toliko zaradi obsežne

»racionalizacije« delovnega procesa, temveč predvsem zaradi ekonomskih pritiskov. Intervjuji ne kažejo, da bi se menedžment na te pritiske odzival z obsežnejšimi reorganizacijami delovnega procesa ali s tehnološkimi inovacijami, ampak gre za povečevanje delovnih obremenitev z množenjem nalog in njihovega obsega, pri čemer je način dela še vedno v veliki meri prepuščen zaposlenim. Povezava s tehnološkimi inovacijami in z »racionalizacijo« delovnega procesa je torej posredna. Analizirano časopisno podjetje postaja ob tehnoloških inovacijah in reorganizaciji dela v širši medijski panogi očitno nekonkurenčno, kar se kaže predvsem v padanju naklade, te konkurenčne pritiske pa predvsem z intenzifikacijo dela, omejevanjem plačil in s povečevanjem zaposlitvene negotovosti prelaga na zaposlene.

Toda to ne pomeni, da na področju veščin ni sprememb. Kot kaže prejšnji navedek, te postajajo čedalje bolj generične, saj morajo novinarji pokrivati vse širša področja. Z besedami odgovornega urednika: »/R/abimo korekten novinarski tekst, ki bo primerljiv z objavami v drugih medijih, ko se bodo te pojavile, ne sme biti slabši, ne pričakujemo pa Pulitzerja od tebe.« (OUint) Veščine torej niso neposredno razvrednotene zaradi reorganizacije delovnega procesa, a relativna vrednost delovne sile se, kot smo videli, tendenčno približuje ravni preproste, nekvalificirane delovne sile – ne glede na dejansko zahtevnost se kompleksnost dela, ki ga novinarjem priznava družba, zmanjšuje. Ta premislek podpirajo tudi trendi na področju izobraževanja, ki za podjetje očitno nima več narave investicije, saj poklicnemu usposabljanju ne namenja več ne časa ne denarja in ga skorajda ni.

> Torej, usposabljanja, se pravi, sistematičnega usposabljanja /…/ se ne spomnim. /…/ /B/ilo je prepuščeno iniciativi vsakega posameznika /…/ Ampak je bilo vedno manj možnosti, da bi se tega lahko udeleževali, ker nas je bilo tudi vedno manj v redakciji /…/ je bilo vedno manj možnosti, da je kdo si vzel dan frej ali pa je dobil dan frej za to. /…/ /V/ zadnjih letih, to sploh ni več opcija oziroma niti nihče več ne vpraša. /…/ /T/ežko si je zamisliti, da bi delodajalec to plačal (ČN1int).

Podjetje je v obdobju 2003–2014 vsako leto sofinanciralo formalno izobraževanje, čeprav se je delež zaposlenih, vključenih vanj, zmanjševal. Najvišji je bil leta 2004, in sicer štiriodstoten. Izobrazbena struktura pri Dnevniku se je glede na analizo letnih poročil skozi celotno obdobje zviševala, kar je po letu 2010 vsaj deloma mogoče pripisati povečevanju deleža zaposlenih v uredništvih, kjer je izobrazba v povprečju višja (v letu 2004 41 in 2019 59 %). Toda ob splošnem naraščanju deleža višje- in visokošolsko izobraženih v Sloveniji se prednost novinarjev pred celotno populacijo (v odstotnih točkah visokoizobraženih) postopno zmanjšuje (v letu 2005 34 in 2019 27 odstotnih točk).

Nestandardno zaposlenim podjetje dodatnega usposabljanja ne zagotavlja (SND 2020). Mlajši novinarji v intervjujih poudarjajo, da tudi ob zaposlitvi niso bili vključeni v usposabljanje, z izjemo kratkotrajnega uvajanja za pridobivanje specifičnega znanja, ki je na drugih delovnih mestih ali v drugih podjetjih manj uporabno. »Po navadi te mentorira nekdo izmed preostalih članov redakcije, torej tvoj sodelavec. Ne vem, po mojem po kakšnem mesecu dni si recimo pripravljen samostojno delati. /…/ Edino, česar si deležen, je, da pridobiš znanja, ki jih boš rabil zato, da boš znal upravljati našo spletno stran. /…/ zelo specializirano, verjetno bi mi … ne vem, koliko tega bi mi koristilo v kakšni drugi redakciji, ki ima kakšen drug sistem« (DIGint).

Zaradi povečevanja obremenitev prihaja do zniževanja profesionalnih standardov (DIGint), delo pa omejujejo zahteve po večopravilnosti (SINint). Nekateri v tem kontekstu namigujejo na krčenje poklicne avtonomije, saj govorijo o instrumentalizaciji in izgubljanju nadzora nad ustvarjalnim procesom, kjer je bil nekoč vsak »sam svoj gospodar« (ČN1int), o

odporu menedžmenta do določenih političnih strank in organiziranega dela, ki vpliva na pisanje novinarjev (SINint), in o navodilih, kako pisati o podjetjih, različno povezanih z lastnikom družbe (SPECint).

86 odstotkov anketiranih med standardno zaposlenimi meni, da nimajo možnosti za »karierno napredovanje« (SND 2020). Standardno zaposleni intervjuvanci (SINint, UFint, ČN1int) pravijo, da že več kot desetletje niso napredovali na višje delovno mesto, saj se predlogi za napredovanje ustavijo pri vprašanju stroškov. Pri nestandardno zaposlenih so možnosti za napredovanje slabše – ti delavci kot napredek razumejo že prehod na standardno zaposlitev (SPECint, DIGint).

> Si novinar, si urednik, si odgovorni urednik. Tako nekako. Kakšnih napredovanj ni. Kvečjemu, če reče urednik: Dajmo ga zaposliti, bo odgovorni rekel: Ne, in to je to« (SPECint). »Torej, pri nas ni opcij za napredovanje. Pa tudi v drugih redakcijah … po moje je edino napredovanje to, da lahko dobiš redno zaposlitev (DIGint).

Te analize nakazujejo tendenčno proletarizacijo novinarjev in drugih novičarskih delavcev, kar spodnaša materialne pogoje za tehnično sestavo delovne sile, v okviru katere si menedžment podreja in vzpostavlja ločnice po poklicnih linijah med novičarskimi delavci. Zahteve po povečanju obsega produkcije z intenzifikacijo dela na račun profesionalnih standardov, degradacija novinarskih kvalifikacij in veščin ter zanemarjanje vlaganja v izobraževanje razkrajajo predstavo o izobrazbi kot temelju posebnega družbenega statusa poklicnega novinarstva. Hkrati postajajo obljube o družbenem statusu in neodvisnosti, ki naj bi jo zagotavljal novinarski poklic, spričo tendenčnega približevanja življenjskim pogojem proletariziranih množic na področju realnih plač in honorarjev, varnosti zaposlitve in odsotnosti »kariernega napredovanja« nevzdržne.

Sklepanje koalicije preživetja

Rezultati analize kažejo, da je tendenčna proletarizacija oslabila tradicionalne poklicne ločnice, vendar si menedžment uspešno podreja novičarske delavce in z izkoriščanjem konkurenčnih pritiskov uveljavlja koalicijo preživetja kot »novo« tehnično sestavo.

Pričakovanja o razkrajanju ločnic »stare« sestave v procesu tendenčne proletarizacije novinarjev najbolj podpirajo stališča standardno zaposlenih novinarjev do poskusov menedžmenta, da bi legitimiral ločnico med standardno in nestandardno zaposlenimi na podlagi profesionalnih standardov.

> Danes, to si pa upam trditi, so redno zaposleni ravno zaradi stroge selekcije pri zaposlovanju praviloma boljši novinarji. /…/ Ko mi ocenimo, da je nek honorarni sodelavec v resnici dober novinar, mu ponudimo zaposlitev. /…/ Slabih honorarcev pa sploh ne zaposlimo. /…/ Mislim, kaj zdaj pomeni slab honorarec. Je oseba, ki dela povprečno, recimo. /…/ Torej, povprečnih kadrov mi pravzaprav ne zaposlujemo že vsaj pet let ne več, če ne deset (OUint).

Toda tako standardno zaposleni kot sindikat, v katerem ti predstavljajo večino, argumentacije, ki z legitimacijo segmentacije novičarskih delavcev na podlagi ideologije profesionalizma standardno zaposlene odvezuje odgovornosti za solidarnost z nestandardno zaposlenimi, ne sprejemajo. Standardno zaposleni v nestandardnem zaposlovanju prepoznavajo »legalen obvod izkoriščanja delovne sile« (UFint). Ugotavljajo, da konkurenca

nestandardno zaposlenih, ki so pripravljeni več delati za nižje plačilo, predstavlja grožnjo njihovemu lastnemu položaju.

> Iz načelnih razlogov je treba urediti položaj prekariata. Ko pa sem razmišljal, kako prepričati zaposlene, da je treba se boriti za honorarce, sem prišel do enega dosti preprostega sklepa, ne ravno razdelanega, da dokler imamo mi honorarne sodelavce, ki delajo enako delo za nižje plačilo, mi ne moremo pričakovati, da se bodo naši standardi, /…/ da bodo naše ravni pravic se ohranile, /…/ ker je tam spodaj tisti del, ki vleče pravzaprav navzdol (ČN1int).

To spoznanje se materializira v dejavnosti sindikata. Večina intervjuvanih z nestandardno zaposlitvijo je sindikalno organizirana in plačuje nižjo članarino. Organizirano je tudi digitalno uredništvo *Dnevnik.si*, kjer prevladuje nekvalificirano delo in so do nedavnega delali izključno nestandardno zaposleni (DIGint). Sindikat nestandardno zaposlene vključuje v pobude: preverjal je, ali so bile njihove pogodbe v epidemiji podaljšane, prav tako je njihove probleme sindikat vključil v predlog prenovljene kolektivne pogodbe (SINint).

Z vključitvijo nestandardnih novinarjev in organizacijo digitalnega uredništva je sindikat presegel ločnico med novinarji, ki še vedno opravljajo svoje delo kot celosten poklic, in delavci, katerih veščine in čas niso vredni skoraj nič. Nedavno je novinarski sindikat presegel tudi trdovratnejšo ločnico med novinarji in drugimi novičarskimi delavci, saj se je združil s sindikatom skupnih služb.

Kljub temu težko govorimo o vzpostavljanju politične sestave v razrednem smislu, saj intervjuji nakazujejo, da se je menedžmentu posrečilo skleniti koalicijo preživetja. Večina intervjuvanih z nestandardnimi zaposlitvami ocenjuje, da so možnosti za skupni nastop nestandardno zaposlenih razmeroma majhne (ČN2int, ČN3int, SPECint in LEKint), kar utemeljujejo z bojaznijo pred odpovedjo pogodbe oziroma njihovo obravnavo kot lažje zamenljive delovne sile, kar kaže, da je kljub širitvi onkraj profesionalnih ločnic moč sindikata zelo omejena. »So že poskušali par let nazaj in so jih pometali. Vrgli so jih z Dnevnika, zato zdaj to malo s strahom počnemo. Dvomim, da bo do tega prišlo, ker se vsak boji za svojo službo« (SPECint).

Kar nekaj jih je sindikatu očitalo, da je bilo »za honorarce /…/ zelo malo narejeno« (SPECint). Nekateri nestandardno zaposleni so krivce za svoj slab položaju našli v standardno zaposlenih. »/R/edno zaposleni izkoriščajo honorarce, /…/ tudi se nočejo odpovedati svojim privilegijem, tudi to je. Mislim, privilegijem … Nočejo nič zmanjšati svojih pravic ali kaj takega« (LEKint).

Delavsko enotnost dodatno nažira konkurenčni odnos nekaterih članov uredništva do kolektiva. Nestandardno zaposlena poroča, da pred drugimi skriva višino svojega zaslužka, saj meni, da le tako dobi, kar si zasluži. »Po eni strani se mi zdi, da bi bilo fer do tega, ne. Mislim, do ljudi, ki so tukaj 20 let in so še vedno na neki taki točki, samo po drugi strani si pa mislim: Ja, sori. Mislim, gledam na to, da na koncu jaz dobim tisto, kar si zaslužim« (ČN3int).

Vendar sta individualizem in razkol med različnimi skupinami prej učinek nemoči sindikata, ki ni dovolj močan, da bi izboljšal položaj segmentov v najslabšem položaju ali preprečil poslabševanje položaja poklicnih novinarjev, ki je bil v prejšnji tehnični sestavi relativno ugoden.

Intervjuji kažejo, da nemoč sindikata izhaja predvsem iz grožnje izgube zaposlitve, ki izhaja tako iz strahu pred individualno odpovedjo kot propada podjetja, kar je temeljni pogoj za vzpostavitev koalicije preživetja. Na kolektivno akcijo so namreč »najbolj /…/ pripravljeni tisti, ki že imajo eno nogo zunaj« (ČN3int). Bolj splošno, pogajalski položaj zapo-

slenih je odvisen od pogojev reprodukcije delovne sile, torej od pogojev njene kontinuirane prodaje. Nemoč sindikata v konfrontaciji z menedžmentom je zrcalna plat slabih zaposlitvenih možnosti v časopisni industriji v obdobju njenega zatona. »Pogovarjali smo se, da bi šli v kolektivno tožbo, ampak spet je pa to: v časih, v katerih smo, in ko ljudje nimajo možnosti najdi drugje zaposlitev, se tega vsi bojijo« (SINint).

V odsotnosti zaposlitvenih alternativ je pogajalska moč odvisna predvsem od varnosti zaposlitve, ki je pogojena z usodo podjetja – toda ta usoda je negotova. Delavski standardi v podjetju so zato nenehno podvrženi preizkusu konkurenčnega uspeha podjetja na končnih trgih blaga in storitev, kar zaposlene in sindikat skladno z logiko koalicije preživetja sili v izbiro med slabo možnostjo postopnega rahljanja standardov s koncesijami kapitalu in še slabšo alternativo padca v brezposelnost in popolno deprivacijo: »Kadar je bil odgovor delodajalca na kakšne zahteve ali pričakovanja, smo bili soočeni s kakšnimi čisto konkretnimi številkami, ki kažejo upadanje naklade, pa, ne vem, upadanje prihodkov in /…/ ko vidiš, da situacija ni rožnata, /…/ ima to tudi en psihološki učinek in nekako opustiš kakšne cilje ali pa pričakovanja« (ČN1int).

Menedžment sklepanje koalicije preživetja opira na konkurenčne pritiske, in sicer tako, da ekonomske trende predstavlja kot naravno danost, ki ji je za skupno dobro treba prilagoditi cilje in pričakovanja zaposlenih. Z naturalizacijo podatkov poslovanja menedžment nevtralizira razredno nasprotje, ki se zaostruje s proletarizacijo novinarstva, pri čemer delavsko predstavništvo uporablja kot informacijski kanal o »resnični situaciji« (DIRint) in ga spreminja v dejavnik stabilizacije odnosov med delom in kapitalom:

> Dokler nekdo misli, tam so oni ta grdi, ki izkoriščajo nas, ki smo reveži, to je po navadi posledica tega, ker ljudje nimajo podatkov in nihče jih ne evolvira v zgodbo in jim ne pove, kakšna je resnična situacija. /…/ Jaz pravzaprav pridem z vsemi podatki in jim pač povem: ‚Glejte, situacija je taka, zdaj pa povejte, kaj lahko zdaj tu naredimo.' /…/ Ko daš ti številke na mizo, /…/ vidite, da tukaj ne gre za neke fiksne ideje ali pa nekoga, ki bi bil zloben, ali pa nekoga, ki jim nekaj hudega hoče, ampak v bistvu ščitimo še tiste zaposlitve, ki jih imamo (DIRint).

Stabilizacija odnosov v okviru koalicije preživetja proizvaja asimetrične učinke. Delavcem prinaša regulirano ugašanje podjetja v okviru zatona časopisne industrije in – ob odsotnosti sprememb v teh trendih – podaljšanje zaposlitev. Kapitalu stabilizacija zagotavlja nemoteno realizacijo vrednosti vloženega kapitala in ekstrakcijo presežne vrednosti, ki jo lahko lastniki v obliki dividend črpajo iz podjetja. Kot kaže analiza letnih poročil, so Dnevnikovi lastniki v letih v obdobju hitrega zatona 2009–2019, ko je padanju naklade sledil abrupten padec prihodkov od oglaševanja, na podlagi dividend (8,42 milijona evrov) iz podjetja izčrpali skoraj ves dobiček (8,82 milijona evrov) (tabela 2). Skladno z logiko uprave predstavnik sindikata povzame: »Vsaka naložba je izguba« (SINint). Dobiček, ki ga izkazuje družba Dnevnik, d. d., sicer ni rezultat zgolj časopisne dejavnosti, temveč izhaja tudi iz poslovanja hčerinskih in pridruženih družb, transakcij med njimi in prodaje lastniških deležev v teh podjetjih. V tem kontekstu koalicija preživetja delavcem za ceno podrejanja in odpovedovanja prinaša nadaljevanje zaposlitve do dokončnega zatona časopisne industrije, kapitalu pa nadaljevanje akumulacije.

Zaključek

Študija s kombinacijo sociološkega in političnoekonomskega pristopa v proučevanju novinarstva kot dela analizira učinke zatona časopisne industrije na delavske boje. Študija primera družbe Dnevnik razkriva proletarizacijo novinarjev in drugih novičarskih delavcev. Zgodovinske ločnice tehnične sestave, s katero si menedžment podreja novičarske delavce in jih na podlagi ideologije profesionalizma ločuje, se brišejo. Čeprav je sindikat aktivno pristopil k organizaciji vseh delavcev, ti niso vzpostavili politične sestave in nastopili kot enotna sila v razrednih bojih. Menedžment je stopnjevanje konkurenčnih pritiskov v okoliščinah zatona časopisne industrije prevalil na zaposlene, hkrati pa te pritiske izrabil za sklepanje koalicije preživetja, s katero je nevtraliziral razredno nasprotje in si ob postopnem ugašanju časopisnega podjetja zagotovil nadaljnjo akumulacijo.

Študija prispeva k operaistični konceptualizaciji dinamike razrednega boja. Na primeru Dnevnika namreč kaže, da »stare« tehnične sestave delovne sile ni odpravil uspeh delavskih bojev, ampak jo je razkrojila proletarizacija, ki odraža pravzaprav nemoč delavskega razreda. V nasprotju z zgoraj razdelano operaistično shemo, po kateri delavski boji delujejo kot motor kapitalističnega razvoja, saj specifična tehnična sestava delovne sile predstavlja odgovor kapitala na uspeh bojev delavskega razreda oziroma njegovo konkretno politično sestavo, analiza razkriva, da se lahko »nova« tehnična sestava vzpostavi, še preden pride do politične sestave delavskega razreda oziroma celo zavira njen vznik. Odsotnost politične sestave delavskega razreda ob prehodu med dvema tehničnima sestavama delovne sile ponuja razlago, zakaj kapital v obravnavanem časopisnem podjetju ni bil prisiljen v soočenje z zatonom industrije na način tehnološkega prestrukturiranja, reorganizacije uredništva in iskanja novih modelov časopisnega poslovanja. V tem smislu sta odlaganje konflikta in vzpostavitev koalicije preživetja, ki kratkoročno podaljšujeta obstoječi model poslovanja in omogočata kapitalu, da se brez izgub umakne v druge naložbe, dolgoročno zaprla možnost prestrukturiranja podjetja v okviru časopisne panoge.

Študija izvirno prispeva tudi h kritičnim razpravam o novinarstvu kot delu z ugotovitvijo, da proces podrejanja novinarjev v procesu akumulacije ni nujno vezan na ideologijo profesionalizma. Reinterpretacija koncepta apropriacije kot specifične tehnične sestave delovne sile nakazuje, da bi utegnila biti navezava na ideologijo profesionalizma historično specifična oblika podrejanja novinarjev in drugih novičarskih delavcev, saj podrejenost interesom kapitala ob razpadu materialne podlage ta ideologija ne izgine. Koalicija preživetja kot tehnična sestava v obdobju zatona časopisne industrije proletarizirane novičarske delavce namesto z logiko profesionalizacije zagrabi s tržno logiko. Namesto posebnega družbenega statusa, ki ga je novinarjem zgodovinsko obljubljala ideologija profesionalizma, poenoti delavstvo v boju za preživetje pod nadzorom individualnega kapitala, pri čemer delavcev ne ločuje več po poklicnih linijah, ampak po mejah podjetja, zato tudi njihovo predstavništvo izgublja značaj interesne organizacije ozke poklicne skupine in se organizira kot sindikat na ravni podjetja. Študija tudi kaže, kako lahko kljub razmeroma naprednemu sindikalnemu vodstvu informacijska vloga delavskega predstavništva v prikazovanju »resnične situacije«, kot pravi menedžment, deluje kot element stabilizacije tehnične sestave delovne sile, kot instrument podrejanja v časopisu.

V nadaljnjem raziskovanju zatona časopisne industrije bi bilo vredno analizo učinkov zatona časopisne industrije na delavsko organiziranje in razredne boje dopolnjevati s proučevanjem rezultatov novičarskega dela, njihove javne relevance in verodostojnosti,

ki bi prepletalo kvantitativno in kvalitativno tradicijo raziskovanja. Ti problemi terjajo raziskovalno pozornost ne le v kontekstu časopisne industrije, temveč na širšem razgibanem terenu digitaliziranega novinarstva, in sicer skozi zgodovinsko in primerjalno analizo preoblikovanja tehnične sestave novičarskega dela in njegovih implikacij za javno življenje.

FINANCIRANJE

Študijo je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) (J5-9335, P5-0051).

IZJAVA O KONFLIKTU INTERESOV

Avtorja ne poročata o konfliktu interesov.

DODATNI PODATKI

Dodatne predstavitve podatkov za ta članek so dostopne na https://doi.org/10.1080/13183222.2021.2012937

LITERATURA

Abernathy, Penelope M. 2020. *News Deserts and Ghost Newspapers.* Chapel Hill: University of North Carolina. https://www.usnewsdeserts.com/reports/news-deserts-and-ghost-newspapers-will-local-news-survive/.

Alquati, Romano. 1975. *Sulla FIAT e altri scritti*. Milano: Feltrinelli.

Bekken, Jon. 2019. "Unions of News Workers." V *The International Encyclopedia of Journalism Studies*. New Jersey: John Wiley & Sons. DOI: https://doi.org/10.1002/9781118841570.iejs0247.

Bologna, Sergio. 1991. "The theory and history of the mass worker in Italy." *Common Sense* 11: 16–29.

Cohen, Nicole. 2015. "From Pink Slips to Pink Slime." *The Communication Review* 18 (2): 98–122.

Delo, d. o. o. 2016–2020. Letno poročilo Dela 2015–2019. https://www.ajpes.si/podjetje/DELO_d.o.o.?enota=126632&EnotaStatus=1.

Deuze, Mark, in Leopoldina Fortunati. 2011. "Journalism without Journalists." V *Online News*, ur. Graham Meikle in Guy Redden, 164–177. New York: Palgrave Macmillan.

Draper, Hal. 1978. *Karl Marx's Theory of Revolution: vol. II*. New York: Monthly Review.

Engels, Friedrich. 1965. *Gospoda Evgena Dühringa prevrat v znanosti: ("Anti-Dühring").* Ljubljana: Cankarjeva založba.

Flick, Uwe. 2006. *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage.

Freeman, Richard B., in Edward P. Lazear. 1995. "An Economic Analysis of Works Councils. V *Works Councils*, ur. Joel Rogers and Wolfgang Streeck, 27–52. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Gillin, Paul. 2006. "How the Coming Newspaper Industry Collapse Will Reinvigorate Journalism." *Paul Gillin Communications*, 15. december. http://www.gillin.com/Collapse_of_newspapers.pdf.

Hardt, Hanno. 1996. "The End of Journalism." *Javnost – The Public* 3 (3): 21–42.

Kaul, Arthur. 1986. "The Proletarian Journalist." *Journal of Mass Media Ethics* 1 (2): 47–55.

Marx, Karl, in Friedrich Engels. 1976a. "Nemška ideologija". V *MEID II*, ur. Božidar Debenjak, 5–352. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marx, Karl, in Friedrich Engels. 1976b. "Manifest komunistične stranke." V *MEID II*, ur. Božidar Debenjak, 567–631. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marx, Karl, in Friedrich Engels. 1976c. "Mezdno delo in kapital." V *MEID II*, ur. Božidar Debenjak, 660–706. Ljubljana: Cankarjeva založba.

McCracken, Grant. 1988. *The Long Interview*. London: Sage.

McKercher, Catherine. 2002. *Newsworkers Unite*. Oxford: Rowman & Littlefield.

Močnik, Rastko. 2011. "Trg delovne sile in sestava delavskega razreda." *Teorija in praksa* 48 (1): 178–205.

Mohandesi, Salar. 2013. "Class Consciousness or Class Composition?" *Science & Society* 77 (1): 72–97.

Mosco, Vincent, in Cathrine McKercher. 2008. *The Laboring of Communication*. Lanham: Lexington.

MOSS. 2017–2021. "Merjenje obiskanosti spletnih strani." https://www.moss-soz.si/rezultati/.

Nerone, John, in Kevin G. Barnhurst. 2003. "US Newspaper Types, the Newsroom, and the Division of Labour." *Journalism Studies* 4 (4): 435–449.

Örnebring, Henrick. 2010. "Technology and Journalism-as-Labour." *Journalism* 11 (1): 57–74.

Panzieri, Raniero. 1976. *Lotte operaie nello sviluppo capitalistico*. Torino: Einaudi.

Paulussen, Steve. 2012. "Technology and the Transformation of News Work." V *The Handbook of Global Online Journalism*, ur. Eugenia Saipera in Andreas Veglis, 192–208. Oxford: Wiley-Blackwell.

Pickard, Victor. 2020. "Coronavirus is Hamerring the News Industry. Here's How to Save It." *Jacobin*, 20. april. https://www.jacobinmag.com/2020/04/coronavirus-news-industry-newspapers-journalists-layoffs.

RPN. 2004–2017. Pregled revidiranih prodajnih naklad. Ljubljana: Slovenska oglaševalska zbornica. https://www.soz.si/projekti_soz/rpn_revidiranje_prodanih_naklad.

Setinšek, Irena. 2019. "Pregled oglaševanja v letu 2018." *MM*, 20. marec. http://mm-arhiv.si/novice/mmarketing/16459/pregled-oglasevanja-v-letu-2018-dobra-milijarda-evrov-bruto.

Setinšek, Irena. 2021. "Po pričakovanjih manjša oglaševalska letina." *MM*, 15. marec. https://www.marketingmagazin.si/vpogled/po-pricakovanjih-slabsa-oglasevalska-letina.

Slaček Brlek, Sašo, in Igor Vobič. 2017. "Novinarstvo kot delo v kapitalizmu." *Javnost – The Public* 24 (suplement): 1–18.

Slaček Brlek, Sašo, in Igor Vobič. 2017. "A Case Study of Newspaper Delivery Labour as a Blind Spot in the Political Economy of Communication." Medijska istraživanja 23 (2): 107–132.

Slaček Brlek, Sašo, in Jernej Kaluža (ur.). 2020. *V senci digitalnih velikanov*. Ljubljana: Založba FDV.

SND. 2019. Sindikalne novice: februar 2019, 30. marec. https://novinarji-dnevnika.org/arhivi/date/2019/03.

SND. 2020. Analiza raziskave: Dnevnik (zaposleni). https://novinarji-dnevnika.org/wp-content/uploads/2020/02/pdf_analiza.pdf.

SNS in DNS. 2011. "Javni protest zaradi položaja honorarnih sodelavcev Dnevnika", 16. oktober. https://novinar.com/novica/javni-protest-zaradi-polozaja-honorarnih-sodelavcev-dnevnika/.

SNS in DNS. 2020. "Odpuščanja na Delu: izigravanje zakonodaje in socialnega dialoga", 18. februar. http://sindikat-novinarjev.si/odpuscanja-na-delu-izigravanje-zakonodaje-in-socialnega-dialoga/.

SNS. 2020. "Anketa SNS: Preobremenjenost in (pre)nizka plača največji težavi slovenskega novinarstva", 7. februar. http://sindikat-novinarjev.si/anketa-sns-preobremenjenost-in-

prenizka-placa-najvecji-tezavi-slovenskega-novinarstva/.

SNS. 2021a. "Skupščina Sindikata novinarjev Slovenije poziva vlado k izpolnitvi njenih sprejetih finančnih obveznosti do medijskih javnih služb", 1. april. http://sindikat-novinarjev.si/skupscina-sindikata-novinarjev-slovenije-poziva-vlado-k-izpolnitvi-njenih-sprejetih-financnih-obveznosti-do-medijskih-javnih-sluzb/.

SNS. 2021b. "O SNS". http://sindikat-novinarjev.si/o-sns/.

Splichal, Slavko, in Peter Dahlgren. 2016. "Journalism between De-professionalisation and Democratisation." *European Journal of Communication* 31 (1): 5–18.

STA. 2019. "Združevanje Dnevnika in Večera bo trajalo več mesecev." *Sta.si*, 30. 7. https://www.sta.si/2662895/zdruzevanje-dnevnika-in-vecera-bo-trajalo-vec-mesecev.

Stanojević, Miroslav. 2004. "Mobilizacija človeških virov s povečevanjem intenzivnosti dela." V *Razpoke v zgodbi o uspehu*, ur. Ivan Svetlik in Branko Ilič, 111–129. Ljubljana: Sophia.

Stanojević, Miroslav. 2009. "Vključevanje zaposlenih v odločanje." V *Menedžment človeških virov*, ur. Ivan Svetlik in Nada Zupan, 383–404. Ljubljana: FDV.

Turchetto, Maria. 2008. "From ‚mass worker' to ‚empire': The disconcerting trajectory of italian operaismo." V *Critical Companion to Contemporary Marxism*, ur. Jacques Bidet in Stathis Kouvelakis, 285–308. Leiden: Brill.

Vezjak, Boris. 2019. "Izbrali so Izberi d. o. o." *In Media Res*, 13. 10. https://vezjak.com/2019/10/13/izbrali-so-izberi-d-o-o-kako-so-se-povezali-delo-dnevnik-in-vecer/.

Vobič, Igor. 2013. *Journalism and the Web.* Ljubljana: Založba FDV.

Vobič, Igor. 2015. "Osiromašenje novinarstva." *Javnost – The Public* 22 (suplement): 28–40.

Vobič, Igor. 2020. "*Slovenia.*" V *The Sage International Encyclopedia of Mass Media and Society*. Thousand Oaks: Sage. https://doi.org/10.4135/9781483375519.n613.

White, Marilyn Domas, in Emily E. Marsh. 2006. Content Analysis: A Flexible Methodology. *Library Trends* 55 (1): 22–45.

Branko Bembič je asistent z doktoratom na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se ukvarja s sociologijo dela, industrijskimi odnosi in kritiko politične ekonomije. E-naslov: branko.bembic@fdv.uni-lj.si.

Igor Vobič (dopisni avtor) je izredni profesor na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Njegova raziskovalna področja so tehnološke inovacije novinarstva, novinarsko delo in poklicna ideologija novinarjev. E-naslov: igor.vobic@fdv.uni-lj.si.